

צופים פני עתיד: מענים ותובנות למדיניות בעת מלחמה

בהנחיית פרופ' שירלי ורנר¹ ובהשתתפות אבי אורן², תמי אומנסקי³,
שרית גרשקוביץ⁴, רוני הולר⁵, ענבל לוריא⁶ וענת ששון⁷

מבוא

מטרת פאנל זה הינה לחבר בין המחקר והפרקטיקה למדיניות, ללמוד מה נעשה בתחום המדיניות מאז פרצה המלחמה, במטרה לגזור תובנות לעתיד. המשתתפים הציגו את עשייתם בהווה במלחמת חרבות ברזל ואת היערכותם למציאות ביטחונית מתמשכת. תוכן הדברים נערך מתוך תשובות משתתפי הרב-שיח לשאלות שהפנתה אליהם מנחת הדיון.

פיקוד העורף - אל"מ שרית גרשקוביץ

שאלה: תפקידו של פיקוד העורף הינו להתכונן למשברים מהסוג שאנו חווים במלחמת חרבות ברזל. במבט לאחור, למה נערך פיקוד העורף בהתייחס לאנשים עם מוגבלות? ומה למד בזמן אמת מהמפגש איתם ועם משפחותיהם? לאלו מענים הייתם ערוכים? ועם אלו אתגרים שלא צפיתם נפגשתם?

- 1 פרופ' שירלי ורנר, ביה"ס לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד והמרכז ללימודי מוגבלות, האוניברסיטה העברית בירושלים, הר הצופים
- 2 מר אבי אורן, יו"ר המועצה הארצית לשיקום נכי נפש בקהילה
- 3 גב' תמי אומנסקי, מנהלת אנף א' חינוך מיוחד, משרד החינוך
- 4 אל"מ שרית גרשקוביץ, רמ"ח אוכלוסייה, פיקוד העורף
- 5 פרופ' רוני הולר, ביה"ס לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד והמרכז ללימודי מוגבלות, האוניברסיטה העברית בירושלים, הר הצופים
- 6 עו"ס ענבל לוריא, נציגת מינהל מוגבלויות, משרד הרווחה והביטחון החברתי
- 7 עו"ס ענת ששון, המחלקה לשירותים חברתיים, מועצה אזורית הגליל העליון

תשובה: פאנל זה הינו מהחשובים שבהם יצא לי להשתתף לאחרונה. הידע שקיים בקרב אנשי מקצוע בתחום המוגבלות, חשוב לנו כפיקוד העורף. כפיקוד העורף, אנחנו צריכים להיערך להרבה תרחישים. אם אני חוזרת לשבעה באוקטובר ולחלק מהאתגרים שהתמודדנו איתם, בין התרחישים החדשים שלא התמודדנו עימם במצבי הסלמה בעבר, הוא התרחיש של פינוי אוכלוסייה מאזור לחימה. אם נביט על תהליך פינוי האוכלוסייה, נראה שמי שיכול היה לקחת את הרכב שלו ולהתפנות – עשה זאת, ומי שלא, נדרש לקבל סיוע, ובין אותם אנשים שנדרשנו לפנות, היו גם אנשים שהיו זקוקים לסיוע ולהתאמה ייחודית. בין שאלה אנשים עם מוגבלות ובין שאלה קשישים – מבחינתנו, זה היה אירוע שנדרשנו לממש בו תוכניות שנערכנו אליהן.

לאחר הפינוי היה דבר נוסף שאתגר אותנו גם במרכזי הקליטה: אנשים הגיעו למבנים לא נגישים. בחודשים האחרונים ביקרתי בהרבה בתי מלון שבהם שוכנו מפונים שעזבו את ביתם. באחד הביקורים סיפרו לי שבקומה השנייה במלון יש משפחה, זוג מבוגר, הבעל אדם עם נכות, ושבוע וחצי מהרגע שהגיעו למלון, הוא לא יוצא כי אין לו דרך לצאת, ואין מי שיעזור לו. מה שהכי כאב לי לשמוע הייתה העובדה שהוא התבייש לבקש עזרה. הוא לא רצה להרגיש נטל, לא על הצבא ולא על החברה שפינתה אותו.

אתגר הנגישות היה אחד האתגרים שפגשו אותנו, ונדרשנו לתת להם מענה. נדרשנו להסתכל שוב על המענים שאנו נותנים לכלל האוכלוסיות ועל כלל הצרכים שעלו. היו גם אנשים שבחרו להישאר בבתיהם. זה בסדר, וזה מובן כי הסביבה המוכרת היא, גם בעיניי, הכי נוחה ובטוחה לאדם. עם זאת, המשך מגורים של אנשים עם מוגבלות בבתיהם במצבים שבהם מומלץ לאוכלוסייה להתפנות, מהווה אתגר מאחר שיש לדאוג שאנשים אלה יוכלו לקבל שירותים. כאשר אנשים עם מוגבלות מפונים, צריך לוודא שהשירותים יגיעו אליהם במקום שבו הם שוהים.

דבר נוסף חשוב הוא **זמינות נתונים** על אודות אנשים עם מוגבלות ומיקומם. אם הנתונים של מאגר ה"כספת" (זעירא, 2024) על אוכלוסייה הדורשת מהרשויות המקומיות תשומת לב מיוחדת בשעת חירום, חסויים, ולא מועברים לפיקוד העורף, אין לנו דרך לתת מענה. אנו נערכים גם למלחמה בחזית הצפון. יצרנו תחום תוכן מובחן לאנשים עם מוגבלות והצרכים שלהם. החל מתדרוך בעלי התפקידים ועד התאמת כל תוכן הסברה למגוון אוכלוסיות - פעלנו להנגשת המסר. התחברנו להרבה ארגונים שדואגים לצורכיהם של אנשים עם מוגבלות, ודרכם העמקנו את הלמידה על אודות הצרכים. נפגשנו עם נגישות ישראל על מנת לראות שאנו עושים את מה שאנו עושים נכון ומדויק, ועל מנת לוודא שהמסרים והמידע מונגשים באופן הכי נכון ומותאם.

פיקוד העורף פועל להנגשת ההתרעה לאנשים עם מוגבלות. לאחרונה קיבלנו פנייה לבחון את הפיתוח של שעון חכם שמסייע לחירשים וכבדי שמיעה לקבל את ההתרעה באמצעות

רטט. בנוסף, דאגנו להסדיר נגישות למרחבים מוגנים ציבוריים בקהילה, ולהעמיק את שיתוף הפעולה עם הרשויות המקומיות שלהן האחריות והקשר הכי קרוב לתושבים.

מסר מרכזי: פיקוד העורף עושה עבודת למידה מעמיקה ורבה לשיפור המוכנות ולהתאמת מענים למגוון אוכלוסיות של אנשים עם מוגבלות. נכוננו לנו עוד אתגרים רבים. הדבר הכי חשוב שאני מזהה, הינו שיתופי פעולה עם ארגונים, רשויות מקומיות ומשרדי ממשלה מאחר שרק יחד אפשר לייצר מעטפת שלמה ומענים מאוחדים באופן שבו כל אחד יקבל מענה לכל צורך שלו. דבר נוסף שראוי לזכור, הוא שהרשות המקומית היא הגורם המשמעותי בחירום כי היא דואגת לתושבים שלה. במלחמה רב-זירתית פיקוד העורף יהיה עסוק בחילוץ והצלה. לכן, חשוב שניערך עם כלל השותפים ועם כלל הרשויות – כדי לתת מענים נכונים ומדויקים לצרכים של כל אחד. אנו נדרשים להעמיק למידה על מנת לייצר פתרונות גמישים נוספים גם בהיבטים טכנולוגיים וגם בהתרעה ומיגון. שילוב כוחות יאפשר לייצר מענים שלמים ואחידים לפערים שגילינו במהלך מלחמת חרבות ברזל.

מינהל מוגבלויות, משרד הרווחה והביטחון החברתי - עו"ס ענבל לוריא

שאלה: כיצד משרד הרווחה והביטחון החברתי רואה את תפקידו במצב מלחמה, בהתייחס לאנשים עם מוגבלות? מהם האתגרים שבפניהם ניצב משרד הרווחה? ומה הפתרונות שפיתח להתמודדות עם המציאות הביטחונית הנוכחית והשלכותיה על רווחתם של אנשים עם מוגבלות ובני משפחותיהם?

תשובה: עם פרוץ המלחמה ניצבו בפני מינהל מוגבלויות אתגרים מרובים. היינו מהמשרדים הראשונים שנכנסו לפעולה בשבת הארוכה. העובדים שלנו השתלבו באופן ממש מידי, בצוהרי השבת ובצאת השבת, במוקדי חירום שפתחה המשטרה. המוקד העיקרי שאליו שובצנו היה להב 433. הגיעו לשם עובדים מכל הארץ בלי לדעת מה עושים. לאחר מכן, מיום ראשון ושני, העובדים שלנו הגיעו למלונות בים המלח ובאילת, ולאחר מכן למוקדים שאליהם פונו גם תושבי הצפון. העובדים שהתגייסו לסייע, נאלצו להתמודד עם אירוע שלא קיבלו כל הכנה להתנהל בו. הקושי העיקרי שחווינו היה המיפוי של הצרכים. אנו יודעים שיש אוכלוסייה שהתכנתה, אבל לא היו נתונים מדויקים בהתייחס למי היא האוכלוסייה זאת, ומהם הצרכים שלה ובכללם אלה של אנשים עם מוגבלות. המיפוי היה מורכב במציאות של אי סדר. נקטנו פעולות שיווקיות באמצעות הפקת סרטונים שרצו במדיות החברתיות כדי לעורר אנשים לפנות אלינו כי היה לנו קשה להגיע אליהם. אתגר נוסף הוא מצוקת האנשים עצמם, אנשים עם מוגבלות ובני משפחתם, וחששם לצאת מהאזור הבטוח, שהפך להיות בית המלון. גם במצבים שבהם יכולנו לדאוג להם למסגרות תעסוקה ופנאי, לאנשים היה חשש גדול לצאת ממתחם המלון.

מסר מרכזי: הרב-שיח היום מתמקד בנושא המלחמה, אך מאחר שהודגש מקומה של הקהילה, חשוב לי לדבר על מחשבות לעתיד של מינהל מוגבלויות. בימים אלה אנו מתמקדים בפיתוח תוכניות תומכות מגורים עצמאיים בקהילה ותקצוב אישי. החזון הוא פיתוח רצף מודלים ייחודיים ושונים שיהוו מענה לאנשים עם מוגבלות שרוצים לחיות עצמאית בקהילה וביניהם גם אנשים מזדקנים מגיל 50 ומעלה. מודל נוסף שהמינהל מעוניין מאוד לפתח, הוא דיור לזוגות עם ילדים ובלי ילדים. אנו עובדים על פיתוח מגוון מענים לצורכי דיור של אנשים עם מוגבלות בקהילה בשותפות עם ג'וינט ישראל. חשוב שהקהילה תתייחס למכלול הצרכים של אנשים עם מוגבלות, הן בימים של שגרה הן במצבי חירום.

אגף א' לחינוך מיוחד, משרד החינוך -

גב' תמי אומנסקי

שאלה: כיצד נערך משרד החינוך להתמודד עם אתגרי המלחמה, בהתייחס לתלמידים עם מוגבלות? מהם האתגרים בפניהם ניצב אגף א' לחינוך מיוחד? ומה הפתרונות שפיתח להתמודדות עם המציאות הביטחונית הנוכחית והשלכותיה על המשך הפעלתן של מסגרות חינוכיות בצילו של איום ביטחוני כבד?

תשובה: ה-7 באוקטובר היה יום שבו המדינה שינתה את פניה. אם בימי שגרה קשה ומאתגר לתלמידים עם מוגבלות, במלחמה נקטעות רציפויות, וקשה להם פי כמה. ילדים אלה הכי זקוקים לשגרה, למקום, לרצף חינוכי ותפקודי. משום כך, היה זה אתגר גדול עבורנו עם פיקוד העורף למצוא דרך לרציפות חינוכית ותפקודית לתלמידים עם מוגבלות. אתגר ראשון היה לפתוח את מערכת החינוך. בכל מקום שאפשרו לנו לפתוח, אכן פתחנו את המסגרות, ובמקביל היה צריך לדאוג גם להסעות כדי שתלמידים יוכלו להגיע למסגרות. הוצאנו נוהל שאפשר את קיומן של הסעות לכל תלמיד שהיה זכאי להסעה לפני המלחמה, מכל מקום שבו שוהה התלמיד, לא משנה היכן היה. פרסמנו מודלים שונים לטיפול וללמידה פיזית שאפשר שינוי שיבוץ, כלומר שיבוץ במוסדות שקרובים למקום שבו שוהים התלמידים. על מנת לתת מענים לתלמידים שלא יכולים להגיע למוסדות החינוך, אפשרנו לצוותי החינוך, הטיפול (מטפלים ממקצועות הבריאות) והסיוע (תומכות חינוכיות) להגיע לבתים של התלמידים. הצוותים עשו כל שביכולתם כדי לתת מענים, ולהגיע לתלמידים. בנוסף, פיתחנו ופרסמנו עם פיקוד העורף מודלים מקוונים לטיפול וללמידה. הלמידה והטיפול המקוון לא תמיד אפשרי עבור תלמידים עם מוגבלויות. עם זאת, השילוב של למידה מקוונת עם תומכת חינוכית שמגיעה לבית התלמיד, סייעה מאוד. משרד החינוך פתח כבר ביום הראשון למלחמה קו שירות מידע וסיוע לציבור. תגברנו את קו הסיוע במומחים מהחינוך המיוחד כדי לתת מענה לאוכלוסיית התלמידים עם מוגבלויות. המענה שניתן היה מחד גיסא, תמיכה רגשית ומאידך גיסא, מתן מידע וסיוע ככל שנדרש. מדי שבוע הזמנו צוותי

חינוך והורים להרצאות מקוונות ולסדנאות שבהן ניתנו כלים, והתאפשר שיח משמעותי. משרד החינוך יחד עם נציבות שוויון זכויות אנשים עם מוגבלות הובילו שולחן עגול בין מגזרי ברוח "שום דבר עלינו בלעדינו". בשולחן השתתפו משרדי ממשלה שותפים, משרד הרווחה, הבריאות, פיקוד העורף ונציגי החברה האזרחית, ביניהם בית איזי שפירא ועמותות נוספות שביקשו להצטרף. בשתי סוגיות עשינו שינוי בעקבות הרב-שיח שהתקיים בשולחן עגול זה. האחת - הארכת זכאות אוטומטית לתלמידים שקיבלו כבר זכאות לשירותי חינוך מיוחד. סוגיה שניה קשורה לנושא הסעות - לפני המלחמה ההנחיות היו כי אין להוריד תלמידים עם מוגבלות מההסעה בעת אזעקה. אחרי שיח עם החברה האזרחית ופיקוד העורף, מתוך הבנה כי הנחיות אלו מסכנות את התלמידים, שינינו את הנוהל כך שכיום ילדים עם מוגבלויות יכולים לרדת מההסעה בעת אזעקה כמו כלל התלמידים. בנוסף לכל אלו, היו לנו אתגרים כבדים נוספים בהתייחס לילדים שפוננו מבתיהם, ועבורם יצרנו מענים ייחודיים מותאמים.

מסר מרכזי: חייבת להיות תוכנית לאומית. אחרי המלחמה על כל משרדי הממשלה להתאחד בחשיבה על אנשים עם מוגבלות על מנת לגבש תוכנית לאומית. הניסיון לימד אותנו שכשאר חברנו לשותפים, הצלחנו להתמודד עם האתגרים הרבה יותר טוב.

מסר נוסף - כוח הקהילה. קהילה מאוחדת הצליחה. קהילה שהתפזרה ופונתה - היה קשה לתת לה מענים. חשוב לחזק את כוח הקהילה, ולא לבנות שום דבר בלי הקהילה. אנו נערכים כעת עם העיר שדרות לחזרת התלמידים למוסדות החינוך ובכלל זה תלמידים עם מוגבלות. ההיערכות לחזרת התלמידים מתבצעת יד ביד עם הרשות המקומית ועם הקהילה. חשוב לזכור שהחינוך הוא עוגן. הוא חוסן. ילד במערכת חינוך יכול לשמור על השגרה והשפיות שלו, ואנו צריכים לעשות הכול כדי שיקבל מענים חינוכיים שלהם הוא זקוק. דבר אחרון - ראינו שבחשיבה יצירתית גמישה הצלחנו בתוך שבועיים להקים 5 בתי ספר ו-14 גנים לתלמידים עם מוגבלויות. לא עשינו זאת בעבר. חווינו את האפשרות להסיר חסמים, ולהגמיש מענים שאפשרו להרבה יותר תלמידים עם מוגבלויות להשתלב בקהילה. לכולנו יש המון מה ללמוד מהדרך שבה התנהלנו בעת המלחמה, ולהסיק מסקנות מיטביות להמשך.

חשוב לי לסיים בפנייה לפיקוד העורף - לתלמידים עם מוגבלות קשה לעיתים להתכנות למרחבים מוגנים בעת התראות. יש צורך לעשות ככל שניתן למגן את מסגרות החינוך שבהן לומדים תלמידים עם מוגבלויות.

המחלקה לשירותים חברתיים, מועצה אזורית הגליל העליון - עו"ס ענת ששון

שאלה: המועצה המקומית, כזרוע מקומית, נדרשת לתת מענים תוך התנתקות מזירת הפעילות הגיאוגרפית הטבעית שלה. כיצד ניתן להתנהל במציאות מאתגרת כזו?

תשובה: בפתח דבריי, כנציגה של המחלקה לשירותים החברתיים הגליל העליון, חשוב לי לציין את תחושת ה"יחד" ושיתופי הפעולה שלנו כרשות עם המפקחים שלנו ממשרד הרווחה במחוז צפון, יעל שחר ותמי רייזנר, ועם בעלי תפקידים ביישובים ומנהלי יישובים ורכזות רווחה כאחראים על האוכלוסייה. אציין כי במועצה יש 29 קיבוצים, 14 מהם פונו. אציין את האתגרים העיקריים בשני שלבים:

שלב א – פינוי באופן עצמאי - מי שיכול היה להתפנות בכוחות עצמו – התבקש לעשות זאת. אנשים יצאו באופן עצמאי. לגבי תושבים שהתקשו להתפנות באופן עצמאי – מאחר שההיכרות שלנו עם האוכלוסייה היא חלקית, נעזרנו בבעלי תפקידים ביישוב ליצור קשר עם האנשים, ולהבין את הצרכים המיוחדים שלהם נדרשו במציאת מקום פינוי. אתגר נוסף היה שחצי מצוות העו"סיות במחלקה הוא מיישובים מפונים. כמטפלים, נדרשנו למצוא עורך בטוח שיאפשר לנו לטפל ולתת מענים לאוכלוסיות מיוחדות.

ידוע שבשגרה קיים מחסור בכוח אדם בטיפול באנשים עם מוגבלות, וקיים היצע מצומצם של מסגרות שיקום באזור הפריפריה. בתחילת המלחמה, באופן מידי, חוסרים אלה התעצמו - נסגרו כל מסגרות החינוך המיוחד, מרכזי התעסוקה ומועדוניות, ובשלב ראשון המשפחות נאלצו להתמודד 24/7 עם טיפול בבני משפחה עם מוגבלות מבלי שיכולנו להגיש להם עזרה.

שלב ב – פינוי מוסדר - בפינוי מוסדר ניסינו לתפור מענים אישיים לכל משפחה על פי צרכיה. כמו כן, התמודדנו עם חיפוש מענים מתאימים למשפחות מיישובים לא מפונים כאשר מרכז היום/תעסוקה שלהם נסגר. בניסיון לתת פתרונות תעסוקתיים ושיקומיים בפריפריה, התמודדנו עם אתגר מורכב של תיאום וניהול של מערך היסעים שבא לידי ביטוי בעלויות הסעה גבוהות ביותר. כתוצאה מכך, היו מצבים שבהם לא הצלחנו לתת מענה שיקומי מחוץ לבית. אתגר נוסף, יכולת הקליטה למסגרות יום ותעסוקה היה מוגבל בשל מחסור במרחבים מוגנים וכוח אדם לאיוש המשרות. לדוגמה: גם אם רצינו לתת 60 שעות חונכות במועדוניות, לא היה לחברות הסיעוד כוח אדם לאייש את המשרות.

אנו עדים לכך שכל עוד התושבים אינם חוזרים לבתיהם, רמת השחיקה גבוהה והעומס הטיפולי המוטל על המשפחות, הוא רב. עקב כך, ראינו שמשפחות של בוגרים עם מוגבלות, פנו בבקשה למציאת סידור מוסדי לילדיהן, לנוכח הקושי למצוא מענה בקהילה. זו נקודה

חשובה שיש לתת עליה את הדעת - איך לאפשר לאנשים עם מוגבלויות להמשיך לחיות בקהילה עם מעטפת שירותים מיטיבה גם בעת מלחמה ומצבי חירום ממושכים.

מסר מרכזי: מה שמייחד אותנו כמחלקה בשגרה ובוודאי בחירום, זו היכולת לעבוד מרחוק עם מחשבים ניידים, ולהיות בזמינות ובקשר ישיר עם המשפחות, וזאת עם מספרי הטלפונים הניידים של העו"סים שמפורסמים לתושבים. כמו כן, המסר למשפחות היה ועודנו שאנחנו שומרים איתם על קשר רציף, רואים את ההתמודדות שלהם כמשפחה, גם כאשר אין לנו פתרונות מידיים לצורכיהם עקב פינויים מהיישוב שבו הם גרים.

אמירה זו משמעותית לחיזוק האמון והקשר עם התושבים מכיוון שבסיום המלחמה הם יחזרו לרשות, וימשיכו לצרוך את השירותים. דבר נוסף – בפריסה המרחבית חייבים להיות מרחבים שייטנו מענה בחירום כיוון שקטיעה של הרצף הטיפולי באופן פתאומי, לאורך זמן, פוגעת באוכלוסייה. לקח לנו זמן רב למצוא מרחבים שייטנו מענה נגיש וממוגן, ולכן יש להיערך לכך טוב יותר בעתיד.

בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד

והמרכז ללימודי מוגבלות, האוניברסיטה העברית בירושלים -

פרופ' רוני הולר

שאלה: לאחרונה, אתה וצוות העמיתות שלך במרכז ללימודי מוגבלות שקדתם על מחקר מדיניות אשר בחן את מצבם של אנשים עם מוגבלות בצל המלחמה. מנקודת מבטך מה הן התובנות העיקריות שראוי להפנות לקובעי מדיניות על מנת להבטיח שאיכות חייהם של אנשים עם מוגבלות תישמר כיום וגם בעיתות משבר אחרות?

תשובה: אדבר על אתגרים ומגבלות עומק. כל המערכות ובהן משרדי הרווחה והחינוך, עבדו קשה, והשקיעו מאמצים רבים בתנאים בלתי אנושיים להתמודד עם המציאות המאתגרת שנכפתה על כולנו. המטרה שלנו במחקר הייתה להבין את מגבלות העומק שמלוות את המערכת בשגרה. נקודת המוצא היא שמה שלא עבד בשגרה, התעצם מאוד בחירום. דוגמה בולטת לכך זה הנושא של מוסדות. הייתי חבר בוועדת דותן לבחינת מסגרות הדיור של אנשים עם מוגבלות, ואחת הבעיות העיקריות של משרד הרווחה היא האוריינטציה המוסדית, כפי שאנו מכנים זאת. במובנים רבים המשרד באוריינטציה מוסדית שיש לה ביטוי תקציבי. תקצוב הדיור המוסדי הינו בסדר גודל של פי שניים מזה של הדיור בקהילה. רוב האנשים חיים בקהילה, והפערים הרבה יותר מורגשים. הקשב והכסף ממוקדים במענים מוסדיים. זה קורה בשגרה. התובנה מהמלחמה היא שהכוח טמון בקהילה. יש לה חשיבות עצומה בחיינו. מי שחוהה ניתוק מהקהילה, יודע כמה זה הרסני. מי שהיה בקהילה, יודע כמה היא מהווה גורם חוסן. אני אומר את כל זה כי לאוריינטציה מוסדית יש השלכה של ניתוק

משמעותי ממשאבי הקהילה גם בקבלה ממנה וגם בתרומה לה. בזמן המלחמה יש החרפה של התפיסה המוסדית. דוגמה בולטת לכך היא שמי שגר בקהילה היה צריך להתפנות, לעיתים מסיבות מובנות של היעדר נגישות, למלונות ייעודיים. במקרים שבהם הקהילה פונתה למלונות שאינם נגישים, אנשים עם מוגבלות פונו לבתי אבות.

דבר נוסף – אנו צופים שבעתיד הקרוב, כנגזרת של המציאות הביטחונית המתמשכת, יהיה כנראה מהלך של מעבר נוסף של אנשים עם מוגבלות למוסדות. אנו צופים שיותר משפחות יעבירו את בני המשפחה למסגרות הדיור החוץ-ביתי והמוסדות. זה קורה במשברים גם במדינות אחרות, כמו באוקראינה. בעיתות משבר הקשב מופנה יותר למוסד ופחות לקהילה. דיברו על "הכספת" – זהו מאגר נתונים ששמור למוסד לביטוח לאומי, ונועד לתת כלי לרשויות מקומיות ולמחלקות לשירותים חברתיים על מנת ליצור קשר ולעזור לאנשים עם צרכים מיוחדים. המציאות היא שה"כספת" לא נפתחה על ידי הרשות המקומית או שלא היה לרשות מה לעשות עם המידע ב"כספת". הרשות המקומית והמחלקה לשירותים חברתיים מנותקות מחלק ניכר מהאנשים עם מוגבלות. רוב האנשים עם מוגבלות לא מוכרים כלל על ידי משרד הרווחה, ואין משמעות הדבר שהם לא צריכים לקבל מהמשרד שירותים. בשעת חירום הזרוע הביצועית של המדינה הינה המחלקות לשירותים חברתיים, ומשמעות הדברים היא שהיא לא מכירה את קהל היעד שלה באופן מלא, וקהל היעד לא מכיר את הזרוע שאמורה לעזור לו.

מסר מרכזי: חשוב להתנתק מהתפיסה המוסדית, ולהשקיע בקהילה, בבנייה של קהילה חברתית ורשתות חברתיות כדי שבעיתות חירום תהיה לאנשים כתובת לפנות אליה, ולקחת חלק בה. המציאות במלחמת חרבות ברזל במתן שירותים לאנשים עם מוגבלות איננה גזירת גורל. אם נשכיל להשקיע בביסוס תפיסה ותשתיות קהילתיות – תהיינה לכך השלכות מיטיבות הן בשגרה הן בחירום.

המועצה הארצית לשיקום נכי נפש בקהילה -

עו"ס אבי אורן

שאלה: אבי, מה האתגרים הייחודיים של מתמודדי נפש במלחמה? מה זה אומר להיות מתמודד נפש במלחמה? ואיזה מענים מתאימים ואלו פחות?

תשובה: כדי להבין מה האתגרים של מתמודד עם הפרעה פסיכיאטרית בחירום, יש להבין את נקודת המוצא הקיומית והמערכתית בשגרה.

רוב האנשים המתמודדים עם הפרעה פסיכיאטרית, מתמודדים עם הפרעה אפיזודיאלית בעיקרה, קרי, הסימפטומים מופיעים בעת משבר, אך לרוב הם בהפוגה, כלומר, במצב של החלמה, והאנשים חיים בקהילה. עם זאת לעיתים קרובות, אנשים אלה נושאים תחושות

זרות וניכור: המתמודד בוחן את עצמו כל הזמן ביחס לאחר, וחש תחושת אשמה - למה אני מתנהג לא בסדר וכולם כן? תחושות האשמה התעצמו במלחמה. לכן, בתחילת המלחמה זיהינו דווקא ירידה בפניות של מתמודדים. אנשים אומרים: "מה, אני אבוא עם הדיכאון שלי לצרוך שירות כשאנשים איבדו את כל עולמם?!" מסיבה זו, אנשים הפסיקו לבוא ולדבר על הקשיים במסגרות שבהן הם מטופלים בשגרה, מאחר שלא הרגישו שזה מקומם כעת לבוא עם המצוקות "השגרתיות שלהם".

דבר נוסף שקיים בשגרה, אך התעצם בחירום, הוא היכולת להבחין בין פתולוגי לנורמלי. מתמודדים מתקשים להעריך אם החרדה שלהם בעת הזו נובעת מהטילים או שזו החרדה הקודמת - הפתולוגית. ההבדל מתערער מאוד ברמת האינדיווידואל. תופעה זו מתרחשת במקביל למצב שבו כמעט כל המערכת האמבולטורית, מערכת התמיכה של המתמודדים בשגרה, הוכוונה אל נפגעי השבעה באוקטובר וצמצמה את המענים גם למצבים אקוטיים. בחודש-חודשיים הראשונים למלחמה ראינו אנשים שמנסים להתמודד לבד או בדרכים של התגייסות.

נקודה נוספת קשורה בהתנהלות המערכתית: בשגרה אנו מתנהלים קטגוריאלית - האדם שייך למשרד הבריאות או למשרד הרווחה. במציאות של חירום להבחנה הזו יש השפעות מרחיקות לכת על איכות השירות. התמיכה הממשלתית לאוכלוסיות קצה בחירום עוברת דרך משרד הרווחה והלשכות העירוניות. בשגרה מתמודד עם הפרעה פסיכיאטרית לא מוכר בשירותי הרווחה, אבל מצד שני, מערך השיקום הפסיכיאטרי במשרד הבריאות לא בנוי לענות על צורכי רווחה, לא מחלק מזון ולא מפנה. משום כך, ראינו שמתמודדי נפש הפכו לשקופים מאז ה-7 באוקטובר, צורכיהם לא נענו ברמה המוניציפלית, ומשרד הבריאות, מטבע הדברים, עסוק במשימות דחופות יותר.

מסר מרכזי: משבר יוצר הזדמנות. בעקבות המלחמה תוקנה התוכנית הלאומית לבריאות הנפש. תוכנית שלמרות ניסיונה לשפר את המענה הקהילתי בבריאות הנפש, לא נוגעת בעקרונות היסוד, וחוששת לחצות את הרוביקון, ולשנות את המבנה האנכרוניסטי של בריאות הנפש, מבנה שסובב סביב מוסדות גדולים ויקרים המגבילים את צמיחתה של מערכת קהילתית יעילה.

בצומת דרכים זה, חשוב לבנות תוכנית לאומית להתמודדות במצבי חירום בהשתתפות כל משרדי הממשלה, ובהובלת משרד ראש הממשלה, שתעביר את התפיסה המערכתית מברירת מחדל של "חלוקת אחריות" לתפיסה של "אחריות משותפת".

המלחמה ערערה יותר את הגבול בין הפתולוגי לחוויה האנושית למול מצב לא נורמלי. הכפלת מספר האנשים שמתמודדים עם פוסט-טראומה יצרה מציאות מורכבת. יש צורך בשינוי מערכתי שינגיש את הסיוע הנפשי לכל אזרח. אין כל הצדקה שאדם שחווה מחשבה אובדנית, יופנה לבית חולים פסיכיאטרי. מערכות אמבולטוריות יעילות המשתפות פעולה

עם השלטון המקומי, יוכלו לשנות באופן יסודי את מערכת בריאות הנפש, ולהפוך את המשבר הנורא שאנו חווים כחברה, לשינוי אמיתי.

סיכום

הרב-שיח זימן חומר רב למחשבה, וחוטם המקשרים בין קהילה לחוסן ולחשיבות ביצוע פעולות לשמירה על שגרה גם במצב של לוחמה מתמשכת. מהדברים שעלו ברב-שיח זה, אנו מבינים את החשיבות לתכלול מעני החירום ברשות המקומית. לאור הצרכים השונים של אנשים עם מוגבלות בעת חירום, יש חשיבות גבוהה להשתתפות נציגים משרדי הממשלה השונים (כולל רווחה, חינוך ובריאות) וגופים נוספים (כגון ביטוח לאומי, השלטון המקומי ופיקוד העורף) בגופי התכלול היישוביים לחשיבה משותפת להמשך פיתוח מענים לאוכלוסייה של אנשים עם מוגבלות. נוסף על מענים לצרכים מקומיים, ממליצים משתתפי הפאנל על שילוב כוחות של כל הנוגעים בדבר, להתוות תוכנית לאומית בין-משרדית ורב-ארגונית שתקבע מדיניות להבטחת שלומם של אנשים עם מוגבלות, בכל טווח הגילאים, במצבי חירום. ההמלצה היא שתוכנית זו תשאף, במידת האפשר, לתת מענים בקהילות המגורים המהוות עוגן ומקור חוסן לתושביהן בכלל, ולאנשים עם מוגבלות בפרט.

ביבליוגרפיה

זעירא, ג' (2024, 5 בינואר). מאגר ה"כספת" על אוכלוסייה הדורשת מהרשויות המקומיות תשומת לב מיוחדת בשעת חירום. מרכז המחקר והמידע, הכנסת. <https://did.li/dz35q>